ARGUMENTUL ISTORIC ÎN REVOLUȚIA ROMÂNĂ DE LA 1848

V. CRISTIAN

Timpul real de existență a oamenilor este prezentul. Deplasîndu-se în permanență, el constituie, indiferent de extinderea care i se atribuie, doar un moment de legătură între trecut și viitor. În același timp, prezentul reflectă și atitudinea față de cele două componente esențiale ale timpului. Îndreptîndu-se mereu spre viitor, oamenii o fac întotdeauna pornind de la trecut. Faptul își găsește reflectarea și pe plan spiritual. Oricît ar fi de preocupată de ceea ce va urma, societatea se raportează în permanență la propriul trecut. Atitudinea este constantă, dar ea este deosebit de pregnantă în momentele de mari transformări, devenind un suport strict necesar al accelerării evoluției sociale. Afirmația este justificată de întreaga istorie a omenirii, deosebit de grăitor fiind exemplul românesc. Dealtfel, condițiile în care s-a dezvoltat societatea noastră au impus ca, de la început, istoriografia să aibă un caracter militant, iar constantul apel la trecut să constituie una din trăsăturile definitorii ale vieții spirituale românești. Prin aceasta se urmărea atît o mai bună înțelegere a sensului și direcțiilor evoluției sociale, cît și o tonificare a spiritelor în acțiunea, uneori deosebit de dificilă, de transformare a societății, la care se adăuga frecvent și necesitatea apărării pe plan internațional a drepturilor propriului popor, a demonstrării legitimității lor. Modul în care au fost pregătite pe plan ideologic marile momente ale istoriei noastre moderne și contemporane, ca și bătălia politico-ideologică ce le-a acompaniat o demonstrează cu prisosință. Sub acest raport, anul 1848 este deosebit de interesant. În documentele sale, argumentul istoric ocupă un loc de frunte. Situația se datorește amintitelor condiții generale, dar are și cauze particulare, izvorite din specificul momentului.

În dezvoltarea societății umane, revoluția burgheză marchează un moment de cotitură de transformare radicală, esențială. Ea se produce atunci cînd vechea organizare a societății, devine incompatibilă cu cerințele progresului, iar țelul ei este realizarea unei noi orînduiri, cea capitalistă, treaptă superioară în raport cu perimata organizare feudală. Revoluția burgheză constituie, deci, o ruptură cu trecutul, ea fiind orientată esențialmente spre viitor.

Faptul a fost înțeles, chiar dacă nu întotdeauna în mod suficient de limpede, și de aceia care au fost participanți activi la fenomenul revoluționar. Nu este vorba numai de aspectul practic al acțiunii lor; afirmația privește, în egală măsură, și manifestările ideologice ale revoluției. Sub diverse forme, ideologia acesteia, avînd drept principală esență demonstrarea necesității actului revoluționar, trebuia să argumenteze superioritatea viitoarei forme de organizare a societății, față de aceea trecută. Critica trecutului, condamnarea lui, apare astfel pentru revoluționari, ca rezultînd din însăși logica lucrurilor.

Această critică nu se extinde însă, de obicei, asupra trecutului luat în totalitatea sa. Ceea ce interesează, în primul rînd, este perioada anterioară revoluției, momentul deci cînd vechea orînduire a început să joace rolul de frînă în dezvoltarea societății. Împotriva acestei perioade se îndreaptă atacurile sub diferite forme ale revoluționarilor; în fond, ceea ce urmăresc ei este înlăturarea organizării social-politice a societății, așa cum era ea constituită în momentul izbucnirii revoluției.

Condamnînd trecutul apropiat, revoluţionarii manifestă, în general, o atitudine diferită faţă de trecutul mai îndepărtat. Faptul este lesne explicabil. Criticînd situaţia pe care îşi propun s-o înlăture, ei o consideră ca o perioadă de decădere. Această îi conduce la ideea superiorităţii vremurilor mai îndepărtate faţă de cele apropiate revoluţiei, care poate fi considerată astfel, ca justificată de istoria însăşi : finalitatea fenomenului revoluţionar este aceea de a curma procesul de decădere a societăţii şi de a o repune pe drumul dezvoltării ei ascendente anterioare. Apelul la trecutul mai îndepărtat se transformă, prin urmare, într-o importantă armă ideologică a revoluţiei. Prin folosirea lui nu se are în vedere numai justificarea acesteia ; ci se urmăreşte şi întărirea spiritului revoluţionar, faptele şi evenimentele trecutului mai îndepărtat putînd constitui modele şi îndemnuri la acţiune.

Pentru înţelegerea acestei atitudini sînt deosebit de utile consideraţiile pe care le face Marx la începutul lucrării sale *Optsprezece Brumar al lui Napoleon Bonaparte*. El pornea aici de la ideea generală că „oamenii îşi făuresc ei înşişi istoria, dar şi-o făuresc nu după bunul lor plac şi în împrejurări alese de ei, ci în împrejurări care există independent de ei, împrejurări date şi moştenite din trecut. Tradiţiile tuturor generaţiilor moarte apasă ca un coşmar asupra minţii celor vii". Această situaţie obiectivă face ca „tocmai atunci cînd oamenii par preocupaţi să se transforme pe ei şi lucrurile din jurul lor, să creeze ceva ce n-a mai fost, tocmai în asemenea epoci de criză revoluţionară ei invocă cu teamă spiritele trecutului, împrumută de la ele numele, lozincile de luptă, costumele pentru a juca, în această travestire venerabilă şi cu acest limbaj împrumutat, o nouă scenă a istoriei universale"[1]. Astfel, revoluţionarii englezi au apelat la Biblie, în vreme ce, peste un secol şi jumătate, într-o fază mai avansată de dezvoltare a societăţii şi vieţii spirituale, revoluţionarii francezi şi-au ales idealurile şi modelele de acţiune din Roma antică. Faptul era explicat de Marx prin aceea că „oricît de puţin eroică este societatea burgheză a fost totuşi nevoie de eroism, spirit de abnegaţie, teroare, război civil şi lupte între popoare pentru a o aduce pe lume. Iar gladiatorii ei au găsit, în tradiţiile clasice stricte ale republicii romane, idealurile, formele artistice şi iluziile de care aveau nevoie pentru a ascunde de ei înşişi conţinutul limitat burghez al luptelor şi pentru a-şi menţine entuziasmul la nivelul marii tragedii istorice"[2].

Apelul la trecutul îndepărtat a servit astfel la îndeplinirea sarcinilor prezente ale revoluţiei. „Camille Desmoulins, Danton, Robespierre, St. Just, Napoleon, eroii, ca şi masele populare ale vechii revoluţii franceze, au îndeplinit, în costume romane şi cu fraze romane pe buze, sarcina epocii lor : descătuşarea şi instaurarea societăţii moderne burgheze"[3], după cum revoluţionarii englezi, realizînd acelaşi lucru, apelaseră la timpurile, iluziile şi pasiunile biblice. „Învierea morţilor a servit deci în aceste condiţii revoluţiei, subliniază Marx, pentru a glorifica noile lupte şi nu pentru a le parodia pe cele vechi, pentru a înălţa în imaginaţie sarcina dată şi nu pentru a se sustrage de la rezolvarea ei practică, pentru a regăsi spiritul revoluţiei şi nu pentru a evoca din nou fantoma ei[4]".

Aceeaşi „înviere a morţilor" şi în revoluţiile de la 1848. Ea are însă un caracter diferit în funcţie de situaţia şi obiectivele lor concrete. În Franţa, de exemplu, unde avuseseră loc deja anterior două revoluţii burgheze, unde nu era vorba de o instaurare a capitalismului, ci de o lărgire a bazei lui, se apelează aproape exclusiv la exemplul evenimentelor din jurul anului 1800. Datorită însă condiţiilor mult modificate în care se desfăşoară, revoluţia burgheză din Franţa de la mijlocul veacului trecut a putut ajunge, sub acest raport, la o „parodiere" a marii revoluţii de la sfîrşitul veacului anterior[5], tocmai pentru explicarea acestui fapt făcînd Marx constatările pe care le-am amintit.

Situaţia este însă diferită în cazul acelor ţări în care stadiul de dezvoltare ajunsese la o treaptă asemănătoare aceleia existente în Anglia la mijlocul secolului al XVII-lea şi în Franţa la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Ca şi în cazul revoluţiilor care au marcat cele două momente, apelul la trecut apărea ca o necesitate obiectivă. El era cu atît mai necesar în ţările în care sarcinile social-politice ale revoluţiei se împleteau cu sarcinile naţionale. Renunţînd la alte exemple, ne vom referi aici la situaţia din Imperiul habsburgic, situaţie care prezintă un deosebit interes pentru tema noastră, atît pentru analogiile pe care le oferă, cît şi pentru faptul că modul

---

[1] Marx—Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, Buc., 1960, p. 119.
[2] *Ibidem*, p. 120.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 120—121.

în care a fost utilizat alei argumentul istoric este, în anumite cazuri, în strînsă legătură cu modul în care a fost el folosit de către revoluționarii români.

Chiar de la început, revoluționarii din Imperiul austriac au acordat o deosebită pondere argumentului istoric. Situația rezulta din însăși particularitățile statului multinațional al habsburgilor. Complexitatea sa fusese creată prin istorie și nu putea fi explicată decît prin istorie. Apelul la aceasta reprezentase o importantă componentă a luptei diferitelor popoare pentru emanciparea lor. Tendința trebuia să se intensifice cu atît mai mult la 1848. Revoluția este momentul cînd se pot repara mai ușor nedreptățile trecutului ; invocarea acestuia trebuia să constituie astfel unul din argumentele de bază ale revoluționarilor din Imperiul habsburgic.

Modul în care se apelează la istorie nu este și nici nu putea fi unitar în cazul diferitelor popoare ale imperiului. El diferă, atît în funcție de situația concretă pe care fiecare din acestea o aveau în momentul izbucnirii revoluției, cît și de particularitățile dezvoltării lor istorice.

Pentru maghiari, ceea ce prezintă importanță sînt, în primul rînd, raporturile cu Casa de Austria. Argumentarea lor este centrată în jurul ideii că, deși Ungaria a aceptat ea însăși stăpînirea habsburgică, din momentul instaurării acesteia vechile libertăți au fost diminuate sau pierdute. Încă la 3 martie 1848, Dieta maghiară trimitea împăratului o adresă, redactată de Kossuth, în care, aruncîndu-se „o reprivire" asupra istoriei, se constata că „noi de trei veacuri nu numai că nu ne-am putut dezvolta viața constituțională, conform cerințelor timpului, dar întreaga noastră îngrijire a fost consacrată în primul rînd conservării ei"[6]. Ideea, care revine în numeroase documente ulterioare, trebuie raportată, evident, la poziția pe care anumite pături ale nobilimii maghiare, categorie interesată într-o independență relativă sau absolută față de Viena, o au în revoluția maghiară ; „viața constituțională" pe care o invocă amintita adresă, ca și altele, fusese și era rezervată aproape exclusiv nobilimii, care și-ar fi întărit considerabil pozițiile prin revenirea la situația existentă înainte de 1526 sau chiar la aceea consfințită în momentul cînd primul habsburg a devenit rege al Ungariei. În același spirit este invocată istoria, după cum vom vedea și în raporturile cu alte popoare.

La rîndul lor, slavii sudici incluși în Imperiul habsburgic își justifică, în bună parte, revendicările tot prin argumentul istoric. Chiar la începutul programului croaților, slavonilor și dalmaților, întocmit de reprezentanții acestora la conferința de la Zagreb, din 25 martie 1848, se arată că acesta este justificat prin faptul că „națiunea regatelor unite, condusă de dorința de a rămînea mai departe sub coroana ungară, cu care strămoșii ei au unit de bunăvoie libera coroană a regatelor Croația, Slavonia și Dalmația"[7], este îndreptățită în revendicările sale. Printre acestea, figurează „o unire nouă și puternică, a regatului Dalmația, aparținător nouă pe bază istorică și legală, cu regatele Croația și Slavonia, precum și încorporarea tuturor celorlalte părți ale patriei, pierdute în cursul vremii și unite cu comitatele maghiare și țările austriece"[8]. Este vorba, deci, de întrebuințarea argumentului istoric și pentru motivarea unor transformări teritoriale, în vederea soluționării situației naționale.

Și slovacii întrebuințează referirea la istorie pentru a dovedi legitimitatea ridicării lor. În chiar primul punct al petiției pe care conducătorii lor o adresează împăratului, la 10 mai 1848, se subliniază, de la început, că „națiunea slovacă din Ungaria s-a trezit din somnul de 900 de ani" și că, fiind străveche în țara pe care o locuiește, a ajuns „la conștiința că acest pămînt sfînt și această patrie" este „Leagănul tradițiilor naționale despre gloria înaintașilor și arena pe care și-au vărsat sîngele pentru coroana maghiară strămoșii și eroii", deși aceasta „pînă în timpul din urmă n-a fost decît mamă vitregă, care a tratat-o în mod barbar și i-a ținut limba și naționalitatea legată în catenele batjocurii și a rușinii"[9]. În pofida acestui fapt, națiunea slovacă, ca „cea mai veche și odată singură posesoare a acestei țări [...] cheamă sub steagul acestei epoce de egalitate pe toate națiunile Ungariei"[10].

Se poate observa, chiar din această sumară referire la unele din principalele documente programatice de la începutul revoluției, că argumentul istoric constituie o importantă fundamentare pentru conducătorii diferitelor revoluții. În același timp, apelul la istorie este făcut într-o manieră particulară în fiecare caz, deosebirile în privința modului în care se apelează la trecut accentuîndu-se ulterior, mai ales din momentul în care se vor produce disensiuni

---

[6] T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I, Sibiu, 1904, p. 187. „După o subjugare de trei secole sîntem ajunși în pragul independenței, al unității" (*Ibidem*, p. 213).

[7] *Ibidem*, p. 205.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*, p. 225.

[10] *Ibidem*.

între popoarele din Imperiul austriac cuprinse de revoluție, conflictul între ele desfășurîndu-se nu numai pe cîmpul de luptă, ci și pe plan ideologic, inclusiv în maniera de utilizare a argumentului istoric.

Situația este asemănătoare și pentru revoluția română. Propunîndu-și să rezolve sarcinile impuse de trăsăturile caracteristice ale societății românești, ea trebuia să apeleze la trecut tocmai în funcție de aceste trăsături. De fapt, maniera în care se face referire la istorie în revoluția română este o continuare a modului în care trecutul a constituit o armă de luptă și pînă la 1848.

La fel ca înaintea revoluției, și în timpul ei apelul la trecut este deosebit de frecvent. Dealtfel, majoritatea acelora care se manifestaseră în domeniul istoriografiei au luat parte activă la evenimentele revoluționare. Firește, întîlnim și excepții, cum este cazul cu Asachi, Bojincă, Săulescu, care se plasează pe poziții ostile, atitudine care se explică, probabil, prin faptul că, proveniți de jos, ei nu voiau să-și piardă pozițiile pe care le obținuseră. Printre revoluționari întîlnim, în schimb, pe aproape toți ceilalți cărturari care manifestaseră preocupări istoriografice — M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Gh. Barițiu, S. Bărnuțiu, I. Hellade Rădulescu, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Aaron Florian ș.a. Evident, rolurile pe care fiecare din ei le-au jucat pe scena revoluției sînt de valori inegale, după cum atitudinea lor față de scopurile și procedeele revoluției comportă anumite nuanțe. Ceea ce ne interesează însă aici este prezența lor în tabăra revoluționară. Faptul subliniază, încă odată, militantismul istoriografiei noastre din prima jumătate a veacului trecut și contribuie, în același timp, la explicarea frecventei invocări a trecutului pe care o fac revoluționarii. Evident, odată cu izbucnirea revoluției, cărturarii pașoptiști încetează, folosind o formulare de mai tîrziu a lui Kogălniceanu, să mai scrie istoria începînd să o facă ; ei nu puteau însă renunța la o armă care se dovedise atît de folositoare pînă atunci și a cărei utilitate trebuia să sporească în condițiile revoluției.

Pe de altă parte, nu putem omite că și numeroși alți participanți la revoluție au fost influențați de climatul spiritual existent înaintea acesteia. Frecventul apel la istorie, în documente din cele mai diverse, o dovedește. El are menirea de a demonstra contemporanilor că ei pot realiza fapte pe măsura acelora ale străbunilor, de a explica evenimentele revoluționare, de a justifica transformările urmărite.

Invocarea trecutului apare ca o trăsătură esențială încă în faza prerevoluționară. Un exemplu deosebit de edificator il oferă activitatea studenților români de la Paris[11], dintre care, se vor ridica mai mulți conducători ai revoluției. În adunările lor periodice, se proceda, de obicei la insuflețite lecturi din cronici, din *Istoria* lui Petru Maior, din scrieri literare sau istorice contemporane, după care urmau animate discuții, în cadrul cărora punerea față în față a măreției trecutului cu nefericirile și nemulțumirile prezentului trebuiau să ducă în mod firesc la stabilirea îndatoririlor ce reveneau noii generații[12]. Într-o broșură privind biblioteca română de la Paris, publicată în 1846, Scarlat Vîrnav sublinia că principala obligație a tinerilor intelectuali este „datoria cea grea care trebuie să o îndeplinim către pămîntul pe care părinții noștri l-au scăpat pînă la noi peste atîtea învăluiri fatale“[13]. Într-o altă broșură, publicată în același an, obligațiile față de trecut erau extinse și asupra generației mai vîrstnice. „Părinții bătrîni, se făcea aici un apel, fie-vă milă de pămîntul pe care ați îmbătrînit, în care aveți mormintele strălucitilor voștri strămoși“[14].

Elementul istoric dă și substanța vibrantelor discursuri pe care le țin în cadrul Societății studenților români, N. Bălcescu, la 1 ianuarie 1847, și D. Brătianu, în noiembrie 1847. Primul dintre ele, în care românismul este proclamat deviză a mișcării tineretului[15], invocă trecutul pentru a demonstra necesitatea și posibilitatea făuririi unui stat român modern ; cel de al doilea consideră indispensabilă cunoașterea istoriei, atît în manifestările sale glorioase, cît și în nefericirile ei, pentru cei care își zic „moștenitori, fii ai lui Michai și ai lui Ștefan și totodată fondatorii renașterii României“ [16].

Invocarea trecutului, pentru a demonstra că situația anterioară revoluției nu este demnă de ei și pentru a mobiliza contemporanii la realizarea unor fapte de măreția acelora ale străbunilor, apare, astfel, în mod firesc, chiar de la primele manifestări revoluționare. Este ade-

[11] V. Maciu, *Un centre revolutionnaire roumain dans les années 1845—1848 : la Société des étudiants roumains de Paris*, „Nouvelles études d'histoire“, III (1965), p. 243—270 ; C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 78 și urm.

[12] C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, p. 106.

[13] *Anul 1848, în Principatele române. Acte și documente*, I, București, 1902, p. 24.

[14] *Ibidem*, p. 17.

[15] C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, p. 106.

[16] *Anul 1848*, I, p. 66.

vărat, ea nu se realizează în *Petiția-proclamațiune*, document care, din motive tactice[17], a fost redactat într-o formulare sobră și concisă, improprie pentru utilizarea unor argumente de ordin istoric. Îndată însă ce acțiunea revoluționară a părăsit calea legalității, situația s-a modificat. Revelatoare în acest sens sînt discuțiile purtate la întrunirea din casele lui A. Mavrocordat, la 29 martie, relatate peste cîteva zile de Gh. Sion lui Gh. Barițiu. La intervenția unuia dintre participanți, care, parafrazînd probabil lozinca răscoalei mătăsarilor lionezi[18], spunea că mai bine să murim într-un ceas trăind, decît să trăim 14 ani murind". Al. I. Cuza cerea „să ne pregătim pentru ca să murim", întrucît, continua el, „cu moartea noastră trebuie să deschidem un viitor nației noastre vrednic de mărimea trecutului strămoșilor noștri români" [19].

Ideea că viitorul ce urmează să fie înfăptuit prin revoluție trebuie să se situeze la înălțimea trecutului este frecvent întîlnită la revoluționarii din toate cele trei țări. Ea este, în mod firesc, asociată de credința că perioada anterioară anului 1848 este nedemnă de o istorie cu pagini atît de glorioase. Într-o broșură referitoare la evenimentele din martie, în care era criticată „cruzimea stăpînirii", se sublinia că este „neauzit în analele Moldovei barbarul chip cu care ocîrmuirea, ce se numește părintească, a întîmpinat cererile Moldovei[20]. Este interesant că autorul unui manifest din iunie 1848 nu găsește în istoria Moldovei un termen de comparație pentru Mihail Sturdza, făcînd, de aceea, o paralelă între acesta și „tiranii Romei, Neron, Tiberio, Caligula" [21].

Istoria universală este invocată însă și în laturile ei pozitive, în scopul de a fortifica încrederea românilor în posibilitățile lor. Este cazul, de exemplu, cu discursul rostit la întrunirea populară din Focșanii munteni, la 20 iunie 1848. de un profesor localnic, inspirat văditde ideile cuprinse în lucrarea lui Aaron Florian, *Patria, patriotul și patriotismul*. Pornind de la ideea că atunci „cînd un popor are dragoste, unire și frăție între sine, totdeauna un asemenea popor poate mult în lucrările sale", el îndemna ascultătorii : „Citiți istoriile și vedeți, că noroade mici, proaste și nebăgate în seamă au isprăvit lucruri mari și însemnate cînd au fost întemeiate pe acești trei stîlpi neclintiți. Ce au făcut belgii, olandezii, elvețienii și alți popull mici și neînsemnați? Lucruri mari și neașteptate" etc[22].

Ca și în perioada anterioară revoluției însă, apelul se adresează, în primul rînd, istoriei naționale. Invocarea acesteia se transformă, uneori, într-un îndemn direct. Deosebit de revelator este finalul vibrantului discurs pe care îl ține Simion Bărnuțiu, la 2/24 mai 1848, în Catedrala de la Blaj. „Așa fraților, aduceți-vă aminte că vă strigă din mormînt străbunii noștri" care, reamintind luptele lor pentru păstrarea naționalității, cereau același lucru și urmașilor, adresîndu-le îndemnul : „rămîneți credincioși numelui și limbii voastre, apărați-vă ca frații cu puteri unite, în pace și în resbel ; vedeți cum ne-am luptat noi pentru limba și romanitatea noastră ; luptați-vă și voi și le apărați ca lumina ochilor voștri, pînă ce se va restaura Capitoliul și va trimite la voi Senatul și poporul roman pe Traian cu legiunile peste Dunăre, ca să vă încoroneze cu laurul nemuririi pentru constanța și bărbăția voastră" [23].

Reflectînd tematica scrierilor istorice de pînă atunci, ca și necesitățile momentului, originea latină este destul de frecvent invocată în timpul revoluției. Cînd revoluționarii de la Islaz au intrat în Caracal, ei au adresat locuitorilor, probabil prin pana lui Heliade, un manifest în care, chiar de la început, le reaminteau ideea de uz comun atunci că „primii coloni care au venit de la Roma pentru a repopula Dacia au fost stabiliți în acest district, care con-

---

[17] Gh. Platon, *Problema privind mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova*, „Studii și articole de istorie", XI (1968), p. 84 și urm.

[18] Vivre en travaillant, ou mourir en luttant.

[19] *Anul 1848*, I, p. 225.

[20] *Ibidem*, p. 476.

[21] *Ibidem*, II, p. 223, Și Mihail Kogălniceanu, în *Dorințele Partidei naționale în Moldova*, compara acțiunea de represiune a lui Mihail Sturdza cu „timpurile lui Marius și a lui Silla" (*Ibidem*, IV, p. 90).

[22] *Ibidem*, II, p. 8. O idee asemănătoare era subliniată, la aceeași întrunire, de protopopul județului Focșani : „Rar s-a întîmplat să cadă un norod pentru că a fost izbit de o oaste înfricoșată și mare la număr. Dimpotrivă, o mînă de norod a înfrînt adeseori puteri mari, dacă au fost însuflați de acea voie unită, ce inviază toate puterile unei nații", *Ibidem*, p. 5.

[23] S. Bărnuțiu, *Românii și ungurii. Discurs rostit la Catedrala Blajului 2 (14) maiu 1848*, cu introducere și comentar de C. Bogdan—Duică, Cluj, 1924, p. 46—47. Încă în martie 1848, un manifest adresa următoarea întrebare moldovenilor : „Pînă cînd veți dormita în letargia unei nesimțiri necuvenită originului vostru ?", *Anul 1848* I, p. 142.

servă numele de Romanați (născuți la Roma), descendenții lor avînd cinstea să vadă ridicîndu-se „primul stindard al salvării române“ [24].

Mai frecvent este însă apelul la strălucitele momente ale Evului Mediu, și, îndeosebi, la marile personalități ale acestuia, ale căror nume constituie adevărate simboluri. Scopul urmărit prin invocarea lor este foarte limpede ; dacă românii le vor urma principiile, ei vor avea posibilitatea să săvîrșească fapte tot atît de mari ca și strămoșii lor[25]. În această privință, este interesant și faptul că se acordă deosebită prețuire și unor personalități din trecutul mai apropiat, cu merite incontestabile în propășirea românilor, care puteau să accentueze convingerea în dezvoltarea ascendentă viitoare. Este vorba, mai ales, de Tudor Vladimirescu și Gheorghe Lazăr.

Primul dintre ei este considerat, într-un articol din „Gazeta de Transilvania“, drept „răzbunătorul libertății moldavo-române“ iar insurecția pe care a condus-o „cea mai patriotică din lume“ și care „deși capul ii căzu, avu totuși urmări mîngîioase pentru Principate“ redîndu-le „principii naționali și vechile instituții, pe atita pe cît le au“ [26]. Pornind de la acest exemplu, autorul articolului ajunge la ideea, întîlnită într-o anumită formă și pînă acum și care o prefațează pe aceea expusă ulterior de Bălcescu[27], că „așa, oricare popor și oricare patrie numai atunci se renaște, se regeneră în adevăr, cînd renașterea îi vine din chiar sînul său, prin ai săi, iar nu din mînă străină, fie aceea oricare, pururea egoistă, interesată, subjugătoare“ [28]. Exemplul istoriei ajuta, astfel, și la clarificarea concepțiilor ideologice ale revoluționarilor.

În ceea ce privește prețuirea lui Gh. Lazăr, ea pornește de la meritele acestuia în dezvoltarea culturii noastre, element căruia i se acordă o deosebit de mare importanță. Reluînd un proiect mai vechi, „spre a recomanda posterității memoria fericitului Gheorghe Lazăr“, Locotenența domnească „cu o religioasă simțire decretă a se deschide o subscripție pentru ridicarea statuei aquestui bărbat“ [29], decretul fiind scris, tot ca un omagiu pentru pionierul transilvănean al școlii din Țara Românească, cu caractere latine[30]. La această subscripție, în afară de vistieria statului și Casa școalelor, au participat un număr de 54 particulari, printre care P. Poenaru, Aaron Florian, Gr. Pleșoianu, A. Tr. Laurian, C. Aristia, G. Ioanid, I. Genilie, G. Pop[31]. Datorită împrejurărilor ulterioare, statuia nu a putut fi ridicată atunci, dar inițiativa realizării ei este semnificativă.

Istoria națională le apare revoluționarilor ca fiind indispensabilă și pentru a explica marile transformări pe care trebuie să le aducă anul 1848, ca și pentru justificarea acestora. O expresie deosebit de clară a acestei convingeri o dă Simion Bărnuțiu în amintitul discurs din 2/14 mai : „Ca să-mi pot da cu părerea — spunea el în partea introductivă a acestuia — cum să iasă odată gintea noastră din acest labirint în care au băgat ungurii înainte vreo nouă cente de ani și tot mai mult o încilcesc, vă rog, fraților, ca să spun mai nainte pe scurt, raporturile Românilor cu Ungurii“ [32]. Prin această rememorare, spera Bărnuțiu, „la lumina istoriei și a li-

---

[24] I. Hellade—Rădulescu, *Memoire sur l'histoire de la régénération roumaine*, Paris, 1851, p. 83—84.

[25] Așa, de exemplu, în amintitul cuvînt al profesorului de la Focșani, la 20 iulie 1848, se spunea printre altele : „Ce au făcut strămoșii noștri români în cîtă vreme au fost uniți ? Lucruri mari și neașteptate de dînșii. Cei mai mulți dintre domnii români au făcut minuni ! Și cu ce ? Numai cu o mînă de oameni și cu prea puțină contribuție generală. Ce a isprăvit Mircea cel Bătrîn, Radu de la Afumați, Mihai Viteazul și alții ? Fapte mari și negîndite, care vecinicesc pomenirea lor cu laude și binecuvîntări. Au doară aceștia nu erau oameni ca și noi, și nu purtau aceleași greutăți ca și noi ? Au doară aceștia au fost de o statură mai înaltă decît a noastră ? N-au fost și ei supuși la legile cărnii și ale sîngelui ? Ah ! iubiților români, și ei au fost niște oameni slabi ca și noi ; dar faptele lor cele bune, mari și slăvite, i-au făcut să fie mai mari decît noi“, *Anul 1848*, II, p. 9.

[26] *Ibidem*, I., p. 363.

[27] „În zadar veți îngenunchia și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor. Eu nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot. Fiți gata, dar, a o lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pămîntului nu dau fără numai aceea ce le smulg popoarele“ (*Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, I, ed. G. Zane, p. 107).

[28] *Anul 1848*, I, p. 363.

[29] *Ibidem*, III, p. 450.

[30] Originalul la Arhiva Istorică Centrală. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Țara Românească, D. 1 477/1848, f. 2.

[31] *Ibidem*, f. 6.

[32] S. Bărnuțiu, *Românii și ungurii*, p. 10—11.

bertăţii, va peri năluca uniunii, cum pere negura dinaintea soarelui"[33]. Rezultatul practic al acestei treceri în revistă a trecutului românilor transilvăneni trebuie să aibă drept urmare că „experienţa părinţilor noştri cea de o mie de ani ne va arăta ce cere astăzi de la noi onoarea naţiunii române şi ne va învăţa totodată ce să facem, ca să punem fundament sigur la fericirea gintei noastre în viitor"[34].

O asemenea credinţă o întîlnim şi în Principate[35]. Atît *Proclamaţia de la Islaz*, cît şi *Dorinţele Partidei naţionale în Moldova* îşi justifică o bună parte a prevederilor prin raportarea lor la situaţii din trecutul naţional. Se încerca, prin aceasta, şi să se prevină sau să se răspundă unor acuzaţii venite din exterior în legătură cu inovaţiile revoluţionare. Demonstrînd că principalele transformări pe care le preconizau sînt, în ultimă instanţă, reveniri la situaţii existente în trecut şi alterate ulterior, revoluţionarii urmăreau să dovedească faptul că acţiunea lor îmbracă un caracter legal, ceea ce, în condiţiile situaţiei lor internaţionale, trebuia să prevină o intervenţie externă.

Sub acest raport, constatăm o pregnantă asemănare între maniera de a pune problema revoluţionarilor munteni în *Proclamaţia de la Islaz* şi aceea utilizată de Kogălniceanu atunci cînd formulează cererile partidei naţionale din Moldova. În ambele cazuri se porneşte de la principii care au un evident caracter burghez şi care corespund situaţiei create în acel stadiu al dezvoltării societăţii. Cei care le-au formulat, buni cunoscători ai istoriei naţionale, încearcă să găsească în trecut izvoarele acestor principii.

Solicitînd „egalitatea drepturilor civile şi politice", Kogălniceanu considera că „prin aceasta, moldovenii s-ar întoarce la un vechi şi mîntuitor prinţip", întrucît „în vechea Moldovă, toţi erau de o potrivă"[36]. Situaţia este considerată ca fiind identică în ambele Principate. În *Proclamaţia de la Islaz* se sublinia, într-o formulare ce pare să-i aparţină lui Heliade[37], că „vorbele nobil, nobilitate sînt necunoscute între poporul român. Fapta asemenea e şi mai necunoscută, căci nimic n-a fost de moştenire în ţara aceasta, nici rang, nici titluri, decît proprietatea şi numele familiei"[38]. Reluînd ideea, Kogălniceanu accentuează, considerînd că „în Principate nici una din stările sociale nu era privilegiată; toţi românii puteau ajunge la boerie, adică în funcţii publice, căci una şi alta însemna tot una"[39].

Pornind de aici, principiile care derivă din acel al egalităţii sînt argumentate într-o manieră asemănătoare. Prevăzînd reprezentarea generală, *Proclamaţia de la Islaz* considera că, prin aceasta, „poporul român dă înapoi la toate stările dreptul cel vechi de a avea reprezentanţi în Generala Adunare"[40]. La fel, atunci cînd prevede, reluînd un punct al *Proclamaţiei de la Islaz*[41], ca domnul să fie ales din toate stările societăţii, Kogălniceanu adaugă precizarea „după vechiul obicei"[42]. El ţine să facă imediat sublinierea că „aceasta iarăşi nu este o inovaţie; istoria dovedeşte că fieştecare român putea fi chemat la domnie"[43], apelînd în acest scop

[33] *Ibidem*, p. 11.
[34] *Ibidem*.
[35] *Anul 1848*, II, p. 8 şi urm.
[36] *Ibidem*, IV, p. 97.
[37] Referitor la concepţiile lui Heliade privind unele particularităţi ale trecutului nostru V. Cristian, *Ioan Heliade Rădulescu şi ideile sale despre revoluţie*, „An. Şt. Univ. Iaşi, Istorie", XII (1966), p. 28–29.
[38] *Anul 1848*, I, p. 494. Şi Bălcescu, în *Despre starea soţială a muncitorilor plugari*, vorbind despre „acea monstruozitate socială, ca o ţară întreagă să robească la vreo cîţiva particulari", considera că la noi s-a format „o aristocraţie de bani sau de stare, singurul fel de aristocraţie ce a fost totdeauna în ţara noastră" (*Opere*, I[1], ed. G. Zane, p. 192). Într-o formă asemănătoare, ideea este reluată şi în *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova*: „În ţările româneşti nimic n-a fost moştenitor afară decît proprietatea şi numele familiei. Ca în toate staturile Orientului, *nobleţea* este necunoscută; căci *boeria* nu însemnează decît funcţie publică [...]. Boeria de abia în timpurile nouă a luat mersul unei nobleţe, nepotrivite şi contrare cu toate instituţiile ţării" (*Anul 1848*, IV, p. 105).
[39] *Ibidem*, IV, p. 97. În *Proclamaţia de la Islaz* se arăta că „poporul român leapădă de la sine orice titlu ce i s-au introdus prin corupţie de la străini împotriva vechilor sale datini" (*Ibidem*, I, p. 494).
[40] *Ibidem*, I, p. 492. Formulînd aceeaşi cerere, *Dorinţele Partidei Naţinale în Moldova* arătau că „aşa erau vechile adunări ale românilor" (*Ibidem*, IV, p. 97).
[41] *Ibidem*, I, p. 494–495.
[42] *Ibidem*, IV, p. 98.
[43] *Ibidem*.

la exemplele lui Petru Rareş şi Constantin Cantemir, care, deşi proveniţi de jos, „au fost mari şi buni domni"[44]. Argumentarea istorică o găsim şi pentru alte prevederi incluse în *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova*, cum sînt libertatea tiparului[45], introducerea juriului[46], libertatea cultului[47], organizarea clerului pentru românii de religie catolică[48] şi drepturi politice pentru compatrioţii de orice credinţă[49], secularizarea averilor mănăstireşti[50], contribuţie generală[51].

Apelul la trecut apare pregnant în legătură cu problema unităţii naţionale. Viitorului stat, care trebuia să-i reunească pe românii din toate cele trei ţări, i se atribuie denumirea de „Dacie", sau de „imperiu" ori „regat dacic", atît de către români, cît şi de către străini[52]. Faptul este lesne explicabil. Vechea Dacie romană, considerată ca înglobînd întregul teritoriu locuit de români, căpătase o adevărată valoare de simbol; pe de altă parte, denumirea ei era mai cunoscută străinilor şi putea desemna mai uşor aspiraţia românilor decît un alt termen.

Invocarea istoriei este şi mai frecventă atunci cînd se discută problema unirii Moldovei şi a Ţării Româneşti care apărea mai lesne realizabilă în condiţiile de atunci, după cum o va demonstra şi actul din 1859. Cînd „Poporul suveran" punea această chestiune într-un articol din 19 iulie 1848, subliniind că ea este una din „cestiile principale", autorul ţinea să sublinieze că „străbunii noştri au înţeles foloasele acestei uniri. Astfel, vedem pe Mihai Bravul ridicînd arma în contra fraţilor noştri din Moldova, numai ca să poată ajunge la ţinta sa; apoi un Ştefan şi alţii"[53]. Folosind istoria, revoluţionarii găseau deopotrivă în ea un argument şi un îndemn. Faptul rezultă extrem de clar din cunoscutul apel *Către fraţii noştri din Moldova*, publicat de „Pruncul român", la 26 iunie. „Cum sîntem o singură naţie — li se spunea aici moldovenilor — cum sîntem fraţi, vorbind aceeaşi limbă, avînd aceleaşi obiceiuri şi de atîţia secoli aceeaşi soarte, veniţi să vă împărtăşiţi de aceleaşi drepturi cu noi, veniţi şi gustaţi rodul libertăţii, lepădaţi cu bărbăţie fiarele ruşinoase ale despotismului şi arătaţi-vă înaintea lumii vrednici de strămoşii voştri, dovediţi naţiilor Europei că duhul lui Ştefan cel Mare încă n-a perit dintre voi"[54].

Ideea este reluată de Kogălniceanu atunci cînd propunea ca o „cunună" a tuturor cerinţelor formulate în *Dorinţele Patridei Naţionale în Moldova*, ca „cheia bolţei, fără care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional", unirea celor două Principate. Această unire, considera cărturarul revoluţionar, a fost „dorită de veacuri de toţi românii cei mai însemnaţi ai amînduror Principatelor, o unire pre care, după spiritul timpurilor, cu armele în mînă au vroit să o săvîrşească Ştefan cel Mare şi Michail Viteazul"[55]. Dacă „prejudecăţile veacului şi intrigile străinilor pînă acum au stăvilit această unire — continua Kogălniceanu — astăzi însă împrejurările ne sînt mai favorabile ca să putem realiza aceea ce strămoşilor noştri le-a fost numai cu putinţă de a dori"[56]. Istoria deci apare şi aici ca sugerînd şi justificînd calea pe care trebuie să o urmeze românii în condiţiile noii etape de dezvoltare a societăţii lor.

Apelul la trecut nu putea lipsi, fireşte, nici în dezbaterea chestiunilor sociale şi, îndeosebi, a celei agrare, pentru a afla justificarea politicii revoluţionarilor. Tocmai referindu-se la această chestiune, găseşte Bărnuţiu, în amintitul discurs, una din explicaţiile de bază ale situaţiei în care s-a aflat populaţia românească din Transilvania pînă la revoluţie. Iniţial, ea nu a

---

[44] *Ibidem*.

[45] „Tiparul în orice timp au fost liber în Moldova; şi pînă acum nici într-o legislaţie veche sau nouă nu se află vreo lege care să-l mărginească măcar", *Ibidem*.

[46] Această instituţie provenind din pruncia societăţii, păstrată şi împrumutată de toate popoarele, care o privesc ca cea mai mare garanţie pentru siguranţa şi libertatea cetăţenilor, au avut-o şi românii moştenire de la vechii germani şi au păstrat-o pînă la introducerea Regulamentului în procesurile civile". Pentru procesele criminale este citat un tratat din vremea lui Ştefăniţă (*Ibidem*, p. 100).

[47] „Moldova a avut pururea de fală de a cunoaşte libera întrebuinţare a tuturor culturilor. Religiile prigonite în alte ţări au găsit pururea în ţara noastră un asil sigur; şi pămîntul românesc este singurul, carele nu s-a udat de sînge vărsat în războaie religioase" (*Ibidem*, p. 101).

[48] *Ibidem*, p. 102.

[49] *Ibidem*.

[50] *Ibidem*.

[51] *Ibidem*, p. 106.

[52] C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834—1849*, p. 126 şi urm.

[53] *Anul 1848*, II, p. 628.

[54] *Ibidem*, p. 139.

[55] *Ibidem*, IV, p. 109.

[56] *Ibidem*, p. 110.

avut prea mult de suferit din partea cuceritorilor, mult mai puțini la număr. Ulterior însă, situația s-a modificat, nobilimea maghiară, care „a tăiat pe nobilimea română de către trupul național"[57], a început să asuprească pe țăranii autohtoni și chiar „începură a-i supune la șerbitute și pe ungurii lor, cari, fiind păgini, erau liberi"[58]. Creștinarea nu a adus o ușurare a situației ; dimpotrivă, asupririi nobiliare i s-a adăugat aceea a episcopilor și prelaților, care „cu dreapta dau binecuvîntarea poporului, iară cu stînga îl bat ca domni pămîntești" [59]. Cînd, în 1437, poporul nu a mai putut răbda asupririle, nobilii, în loc „să împace inimile nemulțumite, prin ridicarea relelor apăsătoare" [60], au apelat la Uniunea celor trei națiuni, pentru a-l putea ține mai bine în frîu. Situația a fost consfințită prin Tripartitul lui Verböczi, „acest avocat al tirăniei, care nu trebuia să iasă niciodată din iad"[61], legiuirea sa fiind nu „evanghelie de bucurie, ci îngerul morții celei mai rușinoase în jugul aristocraților" [62]. Soluționarea problemei sociale, strîns legată de cea națională, apare astfel ca fiind cerută nu numai de necesitățile prezentului, ci și de trista experiență a trecutului.

Într-o manieră asemănătoare se pune problema și în Principate, deși evoluția socială de aici, ca și categoriile din care provin revoluționarii au trebuit să determine anumite nuanțe. Astfel, în *Proclamația de la Islaz*, împroprietărirea țăranilor este justificată în mod istoric, dar numai datorită serviciilor pe care aceștia le-au adus și în trecut proprietarilor[63], de la a căror „generozitate" se așteaptă rezolvarea problemei. În aceeași manieră este pusă chestiunea și în alte documente oficiale ale Guvernului provizoriu, cum sînt, de pildă proclamația către „proprietarii de moșii", în care este invocată „generozitatea" trecută a acestei categorii ca un exemplu demn de urmat[64] sau în cea adresată sătenilor, la 21 iunie, prin care li se spune că a sosit „ziua în care să scăpați și voi de asupririle, ce nedreptatea veacurilor a pus în spinarea voastră" [65].

Alături de această interpretare istorică a problemei agrare[66], întîlnim însă și o alta, care adaugă drepturilor ce izvorăsc pentru țărani din contribuția la întreținerea țării, pe acelea care rezultă din situația lor anterioară de oameni liberi. Este ideea pe care o utilizează și Kogălniceanu în *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*. Subliniind că înlăturarea relațiilor feudale din agricultură ar fi un act de dreptate întrucît „desființînd boierescul și întemeind proprietatea între locuitorii săteni, ar fi a îndrepta crudele strîmbătăți ale veacurilor trecute", el consideră în continuare, făcînd apel și la documente istorice, că „este istoricește dovedit că, în timpurile din început, mai fieștecare român era proprietar și că numai sila și puterea celor mari au desbrăcat pre o mare parte din săteni de pămînturile și chiar de libertatea lor" [67]. Este interesant însă de observat că, în utilizarea acestei idei, vina este aruncată exclusiv asupra străinilor. O proclamație către moșneni, din iunie 1848, arăta că „toți sătenii altădată, în vechime, erau moșneni ca și voi și niște venetici, încuibîndu-se printre dînșii, cu binele, cu răul, speriind, amăgind, începură a lua, a cumpăra pe nimic, azi petecul de pămînt al unuia, mine al altuia, pînă cînd ei se făcură cu moșii mari și moșnenii ajunseră robi, și apoi cu regulamentul clăcași, ce era mai rău decît robii din alte părți" [68].

Apelul la autoritatea istoriei este frecvent invocat și în dezbaterile angajate în Comisia proprietății. Mai ales în primele ședințe ale acesteia, atunci cînd se punea problema principiilor care urmau să stea la baza rezolvării problemei agrare, multe intervenții încearcă să găsească o bază istorică punctelor lor de vedere. Cum însă acestea exprimă poziții diferite, diferită este și interpretarea dată caracterului relațiilor agrare din trecut.

În linii mari, pozițiile exprimate în Comisia proprietății pot fi, și sub acest raport, împărțite în două — acelea exprimate de deputații săteni și acelea ale proprietarilor, fără a exclude însă, în fiecare din cele două tabere, existența unor nuanțe.

---

[57] S. Bărnuțiu, *Românii și ungurii*, p. 16.
[58] *Ibidem*, p. 14.
[59] *Ibidem*.
[60] *Ibidem*, p. 12.
[61] *Ibidem*, p. 12—13.
[62] *Ibidem*, p. 13.
[63] *Anul 1848*, I, p. 493.
[64] *Ibidem*, p. 620.
[65] *Ibidem*, II, p. 17.
[66] Pentru explicarea căreia, un articol din „Poporul suveran" considera necesar „a arunca o privire asupra stării trecute a țăranului", *Ibidem*, p. 377.
[67]. *Ibidem*, IV, p. 108.
[68] *Ibidem*, I, p. 627—628.

Deputații țărani pornesc de la ideea că situația categoriei lor a cunoscut o treptată agravare, care a culminat în ultimii ani. Ca și țăranii englezi din perioada anterioară revoluției din veacul al XVII-lea, ei invocă, în acest sens, atît istoria, cît și egalitatea inițială a oamenilor, rod al operei divinității. Exprimînd o idee reluată și de alți deputați țărani, unul dintre ei spunea că „de la moș Adam încoace se va dovedi prin tractaturi vechi cum s-a urmat din vreme în vreme, care ne-am pomenit noi de la moși, zicînd că am trăit destul de bine pînă într-o vreme; iar de la anul 1831 ne-am pomenit prin silnicie cu un jug de fier, pus pe capul nostru, ce-l numesc boierii proprietari și sfînt Regulament"[69]. Punctul de vedere al țăranilor este sprijinit și de Ion Ionescu de la Brad, fie prin prezentarea formării societății în lumina teoriei contractului social[70], fie prin sublinierea unei particularități a felului in care s-ar fi format proprietatea la noi, fără existența dreptului de cucerire[71], după cum, într-un articol anterior, apelase la exemple luate din revoluția franceză[72].

La rîndul lor, unii dintre proprietari încearcă să demonstreze — deși chiar între ei apar unele deosebiri de păreri în acest sens — că Regulamentul nu a făcut altceva decît să consfințească o situație existentă dintotdeauna. Pentru unul dintre ei, dreptul de proprietate al boierilor și-ar găsi fundamentarea în faptul că, la întemeierea Țării Românești de către Negru Vodă, pămîntul acesteia ar fi fost împărțit la „străbunii noștri eroi, care cu sabia în mînă își apărau patria"[73]. Din acel moment deci, poziția țăranului în raport cu proprietarul ar fi rămas aceeași[74]. Combătînd pe un deputat proprietar, care considera că situația țăranilor a fost mai bună pînă la Caragea, un altul afirma că „țăranii pe vremea lui Mircea Vodă și a celorlalți domni au fost chiar robi, pînă la reforma memorabilă a lui Nicolae Mavrocordat"[75].

Cu toată hotărîrea cu care susțin asemenea teze, se pare că deputații proprietari nu sînt întrutotul convinși de exactitatea afirmațiilor lor. Din acest motiv, uneori ei preferă să-și apere poziția prin argumente istorice de ordin mult mai general. Pentru unul dintre ei, „cînd astăzi se va lua de la proprietar (fără voia sa) parte din pămîntul său spre a se da țăranului" ar fi un lucru „nepomenit în istoria neamurilor civilizate"[76]; în această privință, el găsea un argument chiar în ideea latinității, dreptul de proprietate apărîndu-i ca trebuind să fie respectat și „pentru că originea românilor este nobilă, pentru că strămoșii noștri, Romani, au fost civilizați, și cînd micul nostru stat s-a arătat lumii, s-a arătat civilizat, viteaz și drept"[77]. Alteori, boierii încearcă excluderea din discuție a referirilor la trecut. Un alt deputat proprietar considera că „este de prisos a ne întoarce la cele trecute, a ne mai arăta ranele, să se închiză discuția. Eu nu voi să mă fac apologistul celor trecute"[78]. Intervenția sa a determinat replica lui Ion Ionescu de la Brad că tocmai pentru că rana este dureroasă „tocmai pentru aceea s-o spălăm, s-o curățim, s-o tăem în carne vie; ne va ustura, dar almintrelea doctorul „nu o lecuiește"[79]. Și într-un caz și în celălalt, argumentul apărea ca avînd o mare greutate atunci cînd se discuta una din problemele vitale ale societății românești.

Apelul la trecut este astfel prezent în dezbaterea tuturor problemelor mai importante pe care le ridicase revoluția pe planul dezvoltării interne a societății românești. El putea să lipsească cu atît mai puțin atunci cînd era vorba de chestiunile de ordin extern. Poziția principatelor în raport cu Turcia și Rusia determinase, dealtfel, și modul în care fuseseră argumentate transformările de ordin intern; frecventul apel la istorie avea menirea să dovedească legitimitatea acestora. Esențial însă apărea aici demonstrarea faptului că poziția Principatelor față de curțile suzerană și protectoare nu împieta asupra dreptului lor de a-și modifica organizarea internă, ceea ce nu se putea realiza decît prin analiza istorică a raporturilor cu cele două puteri, în primul rînd cu Poarta otomană, relațiile cu aceasta constituind, dealtfel, nota dominantă a politicii externe a revoluției din Țara Românească[80].

---

[69] *Ibidem*, III, p. 366.
[70] *Ibidem*, p. 397—398.
[71] *Ibidem*, p. 343.
[72] *Ibidem*, p. 270.
[73] *Ibidem*, p. 344.
[74] *Ibidem*, p. 393.
[75] *Ibidem*, p. 396.
[76] *Ibidem*, p. 362.
[77] *Ibidem*, p. 363.
[78] *Ibidem*, p. 365.
[79] *Ibidem*.
[80] Dan Berindei, *La politique extérieure de la Valachie pendant la révolution bourgeoise—démocratique de 1848*, „Nouvelles études d'histoire", III (1965), p. 289.

Argumentarea clasică în această direcţie este aceea pe care o face Bălcescu în *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, articol publicat în „Poporul suveran", la 2 şi 6 august 1848. Autorul porneşte de la premisa că Ţara Românească nu a fost supusă niciodată de către turci pe calea armelor; suzeranitatea lor a fost acceptată în momentul în care, după lupte grele împotriva altor barbari, statul condus de Mircea cel Bătrîn era prea slab pentru a face faţă, concomitent, dublei ameninţări a otomanilor şi ungurilor. Închinîndu-se de bunăvoie Porţii, Ţara Românească şi-a păstrat însă neştirbite drepturile sale pe plan intern[81]. Condiţiile înţelegerii ei cu Poarta au fost „mereu recunoscute şi întărite" prin mai multe hatişerifuri, recunoscute, de asemenea, prin tratatele încheiate între ruşi şi turci, „deşi acestea nu pot lega între nimic pe Români, căci R usia, fiind numai o chezaşă a drepturilor ţării nu putea trata pentru noi şi în numele nostru"[82]. Prin urmare, drepturile Porţii se reduc la perceperea tributului şi investitura acordată domnului „ales de ţeară", sultanul neputînd da porunci în Ţara Românească.

Modul cum este construită argumentarea lui Bălcescu arată limpede că ceea ce se urmăreşte este demonstrarea caracterului perfect legitim al transformărilor pe care le urmăresc revoluţionarii din Ţara Românească. Invocarea „capitulaţiilor" era astfel făcută şi din considerente tactice[83]. Că astfel stau lucrurile o dovedeşte faptul că, în actele sale de politică externă, Guvernul provizoriu porneşte aproape invariabil de la teza că vechile „tratate" justifică acţiunea de la 1848, a cărei menire este tocmai revenirea la situaţia pe care acestea o prevăzuseră. Este semnificativă maniera în care se pune problema încă în *Proclamaţia de la Islaz*. Voinţa românilor de „a-şi păstra neatîrnarea administraţiei sale, neatîrnarea legiuirii sale, dreptul său suveran în cele din năuntru" este, se spune aici, „legală, e pe credinţa tractatelor şi nu e în paguba nimului". În felul acesta apare justificată înlăturarea de către poporul din Ţara Românească a Regulamentului organic „care este împotriva drepturilor sale legislative şi împotriva tractatelor ce-i recunosc autonomia"[84]. Primul punct al programului de la Islaz prevedea tocmai independenţa administrativă şi legislativă „pe temeiul tractatelor lui Mircea şi Vlad V" şi neamestecul nici-unei puteri străine în chestiunile interne[85]. Punerea acestei prevederi pe primul plan apare cît se poate de firească; era evident că, fără aplicarea ei, nici restul programului nu se putea dovedi viabil. Cu atît mai mult, aşadar, acestui punct trebuia să i se dea un caracter legal, singura soluţie fiind apelul la caracterul iniţial al raporturilor Ţării Româneşti cu Poarta otomană.

Această argumentare constituie leit-motivul intervenţiilor Guvernului provizoriu pe lîngă Poartă[86], ca şi a numeroase articole din publicaţiile revoluţionare. Subliniind, din raţiuni tactice, că nu urmăresc să înlăture suzeranitatea otomană, revoluţionarii munteni insistă asupra caracterului condiţionat al acesteia şi asupra faptului că, pornind de aici, Ţara Românească nu a fost niciodată considerată în aceeaşi categorie cu alte părţi ale Imperiului otoman; cerinţele ei sînt deci îndreptăţite şi aplicarea lor este, în acelaşi timp, în avantajul Porţii.

Argumente asemănătoare sînt utilizate şi pentru a preciza caracterul raporturilor româno-ruse. Ideea de bază din diferite articole şi documente este aceea că, erijîndu-se în apărătoare a populaţiei creştine din Imperiul otoman, Rusia a întărit, prin diferitele tratate încheiate cu acesta, situaţia de autonomie a ţărilor române[87]; se subînţelege deci că nu ar avea temei să intervină împotriva unei mişcări al cărei scop era tocmai revenirea la o situaţie pe care ea o

---

[81] N. Bălcescu, *Opere*, I[1], ed. G. Zane, p. 265—266.

[82] *Ibidem*, p. 266.

[83] G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepţiei lui N. Bălcescu despre suveranitatea ţărilor române*, „Studii şi cercetări juridice", VI (1961). Nu putem accepta însă aprecierea privind „concepţia originală" a lui Nicolae Bălcescu privind caracterul suveranităţii ţărilor române în raporturile lor cu Poarta otomană (*Ibidem*); invocarea vechilor „tratate" o constatăm cu multă vreme înainte, iar referirea la „capitulaţii", republicate în timpul revoluţiei, este constantă începînd cu Proclamaţia de la Islaz.

[84] *Anul 1848*, I, p. 491.

[85] *Ibidem*, p. 495.

[86] Vezi, astfel, în afară de actul de împuternicire şi instrucţiunile date lui Ion Ghica, încă la 17 mai 1848, pentru a lucra în numele Ţării Româneşti, la Constantinopol (*Ibidem*, p. 398—399), memoriul adresat lui Tallaat Effendi, în iunie 1848 (*Ibidem*, p. 439), adresa Guvernului provizoriu către Sultan, din 27 iunie 1848 (*Ibidem*, II, p. 146), memoriul lui Ion Ghica către Poartă şi ambasadorii Franţei şi Angliei la Constantinopol, iunie 1848 (*Ibidem*, II, p. 197—198), protestul Guvernului provizoriu către Soliman—Paşa (*Ibidem*, p. 605) etc.

[87] Afirmaţia este frecventă în diferite publicaţii, dar şi în acte oficiale cum sînt adresa alcătuită de Guvernul provizoriu, la 24 iunie 1848, pentru a fi trimisă ţarului (*Ibidem*, II, p. 58) sau răspunsul oficial din aceeaşi zi al Mitropolitului Neofit către Kotzebue (*Ibidem*, p. 67).

garantase. În același timp, se insistă asupra ideii că sacrificiile pe care Rusia le făcuse pentru a asigura o situație privilegiată țărilor române fuseseră compensate de sacrificiile acestora în sprijinul luptei ei împotriva Imperiului otoman, ca și de beneficiile pe care le obținuse, unele chiar în detrimentul românilor, pe care proclamase că vrea să-i elibereze de sub dominația otomană" [88], deși Poarta nu avea dreptul să cedeze ceea ce nu era al ei[89]. Asemenea idei revin frecvent în diferite publicații, ca și în unele discuții[90].

Am insistat asupra modului în care apelează la argumentul istoric, sub raportul poziției externe a revoluției, revoluționarii din Țara Românească, atît datorită existenței aici pentru o anumită perioadă a unei conduceri proprii, cît și a posibilităților de liberă exprimare în publicațiile apărute acum. Demonstrația este însă asemănătoare și în unele manifestări ale revoluționarilor moldoveni după evenimentele din martie, cînd, nevoiți să se exileze, au putut să-și exprime mai deschis punctul de vedere. Este cazul, îndeosebi, cu *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*. O bună parte a argumentării lui Kogălniceanu este rezervată tocmai dovedirii legitimității istorice a cererilor compatrioților săi, maniera în care pune problema fiind asemănătoare atît atunci cînd se referă la relațiile Moldovei cu Poarta otomană[91], cît și la cele cu Rusia[92].

Cum era însă și firesc, cele două Puteri au dat o interpretare diferită raporturilor lor istorice cu Principatele. Este adevărat, atunci cînd a ajuns la Giurgiu, Soliman pașa a trimis administratorului de aici o scrisoare în care arăta că intrarea trupelor imperiale în Țara Românească este făcută „numai în unicul scop de a protege anticile drepturi ale țării, și de a restabili într-însa ordinea legală" [93]. Simpla alăturare a celor două elemente dovedea însă maniera diferită de aceea a revoluționarilor în care reprezentantul turc înțelegea legalitatea, așa cum rezulta ea din istorie. Faptul apare și mai limpede în scrisoarea pe care Soliman pașa o adresează „boierilor și notabililor țării" la 19 iulie. Contrar argumentelor revoluționarilor, el consideră că Țara Românească este „parte integrantă" a Imperiului otoman, bucurîndu-se întotdeauna de „numeroase privilegii și instituții avantajoase"[94]. Acțiunea revoluționară ar fi deci, în același timp, o manifestare a nerecunoștinței și o acțiune ilegală, ea contravenind dreptului de suzeranitate[95]. Această atitudine este și mai transantă după venirea lui Fuad-Effendi. În proclamația din 13 septembrie 1848, el considera revoluția ca o simplă „rebeliune, izvorîtă din acel dub al comunismului în potriva căruia se bate și triumfează acum Europa întreagă" și care a tulburat liniștea și siguranța pacinicei înaintări de care vă bucurați pînă acum, prin instituțiile naționale ce Înalta Poartă v-a acordat"[96].

La fel de revelatoare este atitudinea diplomației ruse. Este interesant că nota circulară a cabinetului rus, din 19 iulie 1848, motiva poziția Imperiului țarist și prin argumente care constituiau un răspuns la acelea, amintite, ale revoluționarilor români. Pentru diplomații de la St. Petersburg, Principatele nu au o existență politică decît în virtutea tratatelor încheiate între Poartă și Rusia. Referirea se face, îndeosebi, la tratatele din 1812, 1826 și 1829, adică la acelea care stabileau situația teritorială și administrativă a Principatelor din preajma anului 1848 și asigurau Rusiei o poziție preponderentă în cele două țări. Că aceste afirmații urmăreau

---

[88] O primă expunere istorică a problemei o făcuse Barițiu, în lungul său articol, publicat în aprilie—mai 1848, în „Gazeta de Transilvania", XI (1848), p. 143—147, 207—208, 213—214, 217—218, 221—222, *Protectoratul rusesc în Moldova—Valahia* (republicat în *Anul 1848*, I, p. 358 și urm.). Barițiu pornea de la ideea că natura protectoratului se poate cunoaște mai ales „din critica deducere a istoriei lui". Despre caracterul acestui articol vorbește și faptul că unul din numerele „Gazetei de Transilvania" în care a apărut a fost ars în Țara Românească (*Anul 1848*, I, p. 375, notă).

[89] *Anul 1848*, I, p. 483—484.

[90] I. Heliade Rădulescu, *Mémoire sur l'histoire de la Régénération roumaine*, p. 31—32.

[91] „Înainte dar de toate, moldovenii protestă despre nestrămutata lor hotărîre de a nu lovi driturile cuiva; însă vroesc asemenea ca și alții să nu le jignească dreptățile ce le au înființate și închizășluite de sute de ani, pre care strămoșii noștri pururea și cu crude jertfe au știut a le păstra și pre care și noi voim a le lăsa întregi strănepoților noștri. Cel mai sfînt din aceste dirituri este *neatîrnarea noastră din lăuntru* și prin urmare autonomia. Această neatîrnare a fost întîia condiție a următorului tractat din 1 512" etc., *Anul 1848*, IV, p. 92.

[92] *Ibidem*, p. 93.

[93] *Ibidem*, II, p. 578. Printre aceste „antice instituții" sînt trecute însă și formalitățile regulamentului sanitar.

[94] *Ibidem*, II, p. 606.

[95] *Ibidem*, p. 606—607.

[96] *Ibidem*, IV, p. 319.

să respingă fundamentarea istorică pe care revoluționarii o dau cererilor lor rezultă limpede dintr-un pasaj al notei din 19 iulie, care cuprinde, dealtfel, o evidentă contradicție. Referindu-se la proiectul de viitor al revoluționarilor, așa cum apare acesta din proclamațiile lor, nota arăta că el „este acela de a restaura, pe o bază istorică ce nu a existat niciodată, antica lor naționalitate, adică de a înceta să fie provincii și de a constitui, sub numele de regatul dacoroman, un nou stat separat și independent ei invită pe frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia". Condamnînd acest plan, a cărui aplicare era evident potrivnică intereselor sale, guvernul rus, același care invocase unitatea de origine a moldo-muntenilor atunci cînd se întocmiseră regulamentele organice, considera că el este proclamat în numele „unei pretinse naționalități, a cărei origine se pierde în noaptea vremurilor", ceea ce nu putea să legitimeze asemenea pretenții a căror aplicare „ar aduce consecințe serioase"[97]. Ciocnirea dintre cele două tabere ostile se extinde, astfel și asupra felului cum este întrebuințat argumentul istoric.

Insistînd asupra modului în care este utilizată istoria în raporturile româno-turco-ruse, deci a acelora care erau vitale pentru destinele revoluției, nu putem omite, în același timp, nici frecventele referiri la trecut pe care le fac revoluționarii în raporturile lor cu alte state, îndeosebi cu Franța. Se urmărește prin aceasta, atît justificarea ridicării de la 1848, cît și o mai bună cunoaștere a românilor în străinătate.

Acțiunea, în acest sens, din timpul revoluției, este, de fapt, continuarea unei acțiuni anterioare. Unul din obiectivele cărturarilor noștri fusese cunoașterea istoriei propriului popor peste hotare. În apropierea revoluției, acțiunea de popularizare a istoriei românilor în străinătate s-a intensificat. Un anumit sprijin a fost acordat, în această direcție, și de unii publiciști francezi, ca P. Bataillard și H. Desprez, care au subliniat în mod pregnant originea latină a românilor ca și lupta lor antiotomană.

Se pare că această acțiune a dat anumite roade. O interesantă dovadă o constituie răspunsul pe care îl dă tinerilor români primiți la primăria din Paris, la cîteva zile după proclamarea republicii, Buchez, cunoscutul istoric al Revoluției franceze, devenit atunci ajutor de primar. Acesta consideră necesar să sublinieze că, în vremurile în care otomanii amenințau Europa, „voi, singuri cum erați, prin al vostru curaj și prin silințele voastre, trăseserăți luarea aminte a Europei ; slabi cum erați și mai fără nici un ajutor, voi ați și cîștigat, nu libertatea ci totuși nădejdea că peste puțin o veți avea". Europa trebuie deci să fie recunoscătoare românilor. „Noi nicidecum nu putem uita întîile voastre serviciuri : istoria le păstră pe aceleași. Voi aveți dreptate a vă lăuda (d'être glorieux) cu trecutul nostru și eu cred că fiii voștri vor fi vrednici (demni) de străbunii voștri"[98].

După izbucnirea revoluției în Țara Românească, încercînd să obțină sprijinul puterilor occidentale, guvernul provizoriu a făcut uz și de argumentul istoric. Cîteva adrese trimise Porții au fost aduse la cunoștința reprezentanților Franței și Angliei, în afara unor intervenții speciale. Invocarea istoriei a fost considerată necesară și pentru determinarea unei atitudini favorabile a revoluționarilor germani față de evenimentele din Țara Românească. Primul memoriu pe care I. Maiorescu îl adresează Parlamentului de la Frankfurt este, în cea mai mare parte, o expunere a istoriei românilor și a consecințelor care decurg din particularitățile ei[99].

Utilizarea argumentului istoric pe plan internațional este, așadar, constantă la revoluționarii din Principate și îndeosebi, datorită situației în care acționează, la cei din Țara Românească. Demonstrația lor este, în general, aceeași ; remarcăm totuși o nuanțare în funcție de atitudinea fiecăreia din puterile cărora li se adresează. Este aici o dovadă a capacității tinerei diplomații revoluționare ; trebuie să spunem totuși că, fiind convinși de importanța contextului internațional, cel puțin unii dintre revoluționari nu omit rolul pe care trebuie să-l aibă forțele interne și aici apelul la trecut apărînd ca un îndemn, ca o chemare la luptă. Este sugestiv faptul că tocmai cu un asemenea îndemn își încheie Bălcescu scrierea care avea drept obiectiv esențial explicarea revoluției în raport cu poziția internațională a Țării Românești, *Drepturile românilor către Înalta Poartă*. Subliniindu-le, istoricul-revoluționar arăta la sfîrșit că „părinții noștri au vărsat prețiosul lor sînge pentru a ni le lăsa de moștenire și datoria noastră este de a le păstra cu aceeași putere pentru fiii noștri". În apărarea naționalității și drepturilor lor, românii trebuie să lupte, spunea

---

[97] *Ibidem*, II, p. 611—612.

[98] *Anul 1848*, I, p. 593. Publicat în „Le Constitutionel", discursul a fost reluat în „Gazeta de Transilvania".

[99] *Ibidem*, IV, p. 414 și urm ; N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui*, București, 1912, p. 387 și urm.

el, la fel ca anterior Bărnuţiu sau Bariţiu, chiar vărsîndu-şi singele ; „de vom cădé în această luptă sfîntă, să cădem încă bărbăteşte, astfel cum au trăit părinţii noştri ; şi ca dînşii să strigăm : mai bine ţeara noastră să se prefacă intr-un intins mormînt, numai să rămîie ţeara românilor“ [100].

Apelul la istorie apărea, astfel, ca o armă de luptă cu multiple posibilităţi, putînd oferi revoluţionarilor din Principate un sprijin pentru diferitele aspecte ale activităţii lor. Situaţia este asemănătoare şi în Transilvania. Şi aici, revoluţionarii pornesc de la idei care fuseseră bine precizate anterior; modul în care sînt întrebuinţate acestea variază în funcţie de evoluţia raporturilor dintre diferitele popoare ale Imperiului austriac şi de principalele evenimente care marchează anii 1848—1849.

Iniţial, ceea ce interesează este analiza evoluţiei raporturilor românilor cu maghiarii pentru a argumenta, pe o bază istorică, drepturile care, în noua situaţie, trebuie să revină celor dintîi. Prima din cele două părţi ale petiţiei-manifest din 28 martie 1848 cuprinde o prezentare a stării poporului român, a situaţiei lui din trecut şi prezent, întreprinsă în scopul de a justifica cererile sale formulate în a doua parte a documentului. Preluînd o idee întîlnită anterior la Samuil Micu, autorii petiţiei-manifest îşi propun să demonstreze existenţa unei egalităţi iniţiale între unguri şi români, teză care, la fel ca atunci cînd a fost formulată de pionerul Şcolii ardelene, trebuia să indice şi soluţia pentru rezolvarea problemei naţionale în Transilvania[101].

Cea mai amplă trecere în revistă a raporturilor istorice româno-maghiare este realizată însă acum de Bărnuţiu, în amintitul discurs în care protesta hotărît împotriva unirii cu Ungaria. În esenţă, prima parte a discursului său este consacrată analizei treptatei agravări a situaţiei românilor după venirea ungurilor. Trecutul le conferă însă celor dintîi anumite drepturi. În primul rînd, este vorba de faptul că ei nu au fost supuşi prin forţa armelor, ci l-au ales de bunăvoie pe Tuhutum ca domn al lor, ideea preluată din argumentele *Supplexului*, de acceptarea de bună voie a stăpînirii străine, invocată, după cum am văzut şi de reprezentanţii altor popoare, tocmai în scopul de a demonstra drepturile acestora. Apoi, românii, prin a căror muncă a fost întreţinută nobilimea maghiară, şi-au demonstrat capacităţile prin cîteva personalităţi care s-au ridicat din toate cele trei ţări, personalităţi „de care s-au mirat şi în parte s-au temut contemporanii, se miră şi se va mira posteritatea, cu unii ca aceştia s-a putut gloria pe drept naţiunea care i-a născut, cum se poate gloria fiecare mamă cu fiii săi cei înţelepţi“ [102]. Trecutul oferă deci argumente atît pentru drepturile urmaşilor romanilor pe străvechiul lor teritoriu, cît şi pentru posibilităţile lor de dezvoltare autonomă. Chiar dacă între conducătorii revoluţiei se conturează unele deosebiri de păreri în ceea ce priveşte modalităţile de acţiune concretă şi ţelurile care trebuie atinse, argumentele juristului, devenit, într-un moment necesar, istoric, au putut fi reluate frecvent ulterior, întrucît ele se refereau la o chestiune vitală pentru românii transilvăneni.

Intensificarea conflictului româno-maghiar a dus la o modificare a felului în care este utilizat argumentul istoric. Ambele tabere apelează în sprijinul poziţiei lor la referiri asupra situaţiei din trecut. Ceea ce urmăresc conducătorii maghiari este, fapt explicabil, combaterea argumentelor românilor. Ce-i drept, întîlnim, uneori şi poziţii mai nuanţate, cum este aceea a lui Wesselényi care, renunţînd, în parte la ideile formulate anterior, propunea în Camera superioară a Dietei maghiare o apropiere frăţească şi cîteva îmbunătăţiri pentru români, termen pe care îl foloseşte nu „pentru că ei voiesc aşa, dar şi pentru că este adevărat că sînt urmaşi ai romanilor“ [103].

Păreri ca cea de mai sus, inspirate şi de greutăţile externe de care era ameninţată revoluţia maghiară, nu sînt însă decît singulare printre conducătorii acesteia, propunerea lui Wesselényi, deşi aplaudată după rostirea ei, nefiind nici măcar discutată în Dietă. Atitudinea oficială este limpede exprimată în apelul pe care Comitetul maghiar pentru apărarea ţării îl adresează ţării românilor, la 10 octombrie 1848. Plecînd de la ideea frecvent întîlnită ulterior că „naţiunea maghiară frăţeşte a împărţit cu românii toate drepturile şi nu şi-a ţinut pentru sine chiar niciunul, nu şi-a însuşit nici un privilegiu ce ar putea restrînge libertatea românilor“, acesta admitea nedreptăţile şi asupririle la care au fost supuşi românii în trecut, dar considera că singurii vinovaţi de aceasta sînt „consilierii cei răi ai craiului“, care „şi pe maghiari i-au asuprit şi subjugat“ [104].

---

[100] N. Bălcescu, *Opere*, I[1], p. 267. Vezi şi D. Berindei, *La politique extérieure de la Valachie pendant la révolution bourgeoise—démocratique de 1848*, loc. cit., p. 288.

[101] P. Teodor, *Ideologia revoluţiei din 1848 şi opera istorică a lui Samuil Micu*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai“ Historia X (1963), fasc. 2, p. 57—62.

[102] S. Bărnuţiu, *Românii şi ungurii*, p. 15.

[103] Păcăţian, *op. cit.*, I, p. 401.

[104] *Ibidem*, p. 441—442.

O asemenea interpretare a trecutului, care putea părea abilă, era necesară pentru a se demonstra că vremea nedreptăților a trecut, ceea ce, pentru conducătorii maghiari, trebuia să justifice condamnarea disensiunilor, „ordinul" dat românilor să respecte legile maghiare.

Neputînd accepta o asemenea poziție, românii resping și argumentele care trebuiau s-o susțină. Este adevărat, uneori ei par să renunțe la invocarea istoriei. Adresîndu-se la 8–20 octombrie 1848, maghiarilor și secuilor, Comitetul român de pacificație arăta că din conviețuirea seculară cu ei nu a rezultat decît „puțin avantagiu", dar, preciza în continuare, „nu voim să scrutăm trecutul", chemîndu-i să nu dea ascultare conducătorilor revoluției care s-au ridicat împotriva Casei de Austria[105]. Este adevărat, ori renunțarea la această „scrutare a trecutului" trebuia să aibă menirea să înlesnească o conciliere, procedeul fiind întrebuințat și de slovaci[106].

În momentul în care la ordinea zilei ajunsese problema reorganizării constituționale a imperiului, argumentarea istorică a drepturilor românilor se amplifică, prin îmbinarea mai multor elemente, care trebuiau să dea o cu atît mai mare pondere cererilor lor, așa cum se procedează în petiția adresată împăratului în numele tuturor românilor, la 25 februarie 1849. Se subliniază aici că „națiunea română din Marele principat al Ardealului, din părțile vecine ale Ungariei și din Bucovina, care este cea mai veche între celelalte națiuni și cea mai numeroasă", care „n-a cruțat nici o jertfă pentru interesele statului și ale dinastiei, cu toate că a fost apăsată de celelalte conațiuni și scoasă, prin legile feudale, din toate drepturile cuvenite unei națiuni", „care a trecut printre atîtea probe în decursul veacurilor și a ajuns la maturitate politică prin lungile suferințe", poate să ceară acordarea unor drepturi care au fost deja acordate altor națiuni"[107]. Constituția din 4 martie 1849 a însemnat o deziluzie pentru români, care, în mai multe petiții, protestează împotriva noilor prevederi, invocînd și argumente istorice. În parte, acestea sînt asemănătoare acelora amintite deja ; uneori, însă, li se adaugă altele, făcînd și ele parte din arsenalul pregătit înainte de revoluție. În memoriul din 5 martie, prin care se cerea unirea tuturor românilor din monarhie, solicitată și în petiția din 25 februarie, cererea era motivată și prin faptul că „într-un timp părțile Ungariei, aflătoare acum între marginile aici însemnate, aparțineau Ardealului"[108].

Modificarea situației ca urmare a victoriilor lui Bem, împreună cu proclamarea independenței Ungariei, printr-un document bazat în mare parte pe argumente istorice a determinat o reconsiderare a modului în care argumentează cererile românilor unii din conducătorii lor. Astfel, Andrei Șaguna iscălește, la 26 aprilie 1849, împreună cu fruntașii croaților și slovacilor, o petiție colectivă în care argumentul istoric nu mai este utilizat în maniera tradițională pentru justificarea cererii unei organizări independente a celor trei națiuni în raport cu maghiarii. Dimpotrivă, se subliniază necesitatea unei ruperi cu trecutul. Reformarea statului austriac în urma evenimentelor începute în martie 1848, spuneau semnatarii petiției, trebuie să reprezinte un moment de cotitură radicală în evoluția acestuia. „Precum un corp fără viață nu poate rămînea în atingere mai de aproape cu un organism viu, fără ca să-l învingă pe acesta sau să fie învins, tot așa nu poate fi adus un principiu predat istoriei, prin urmare mort, în legătură cu un principiu plin de viață, fără a se provoca între ele o luptă deschisă, pe viață și pe moarte"[109]. O modificare de atitudine, sub acest raport, o constatăm și în petiția delegației române, din 18 iulie 1849, prin care se cerea unirea românilor din imperiu într-un corp național. Spre deosebire de petițiile anterioare, în care stăpînirea austriacă era considerată ca o binefacere pentru români, nu se mai face o distincție între perioada anterioară și cea posterioară instaurării ei, iar „starea prea tristă" care a caracterizat de secole situația națiunii române este explicată prin faptul că „suferințele și necazurile ei nu s-au cercetat niciodată de către bărbați din sînul ei", ci întotdeauna de alții „care aveau mare interes de a împiedica înaintarea acestei împilate națiuni prin toate mijloacele ce le-a putut născoci mintea omenească"[110]. Modificarea situației românilor, organizarea lor într-un corp autonom este cerută deci, avînd în vedere trista experiență a trecutului și ea este concepută ca o ruptură cu aceasta.

Istoria a servit conducătorilor românilor din Transilvania pentru fundamentarea dezideratelor acestora, atît prin invocarea drepturilor lor istorice, cît și prin sublinierea aspectelor negative ale trecutului, ambele elemente trebuind să pledeze pentru necesitatea unor transfor-

[105] *Ibidem*, p. 454.
[106] *Ibidem*, p. 225.
[107] *Ibidem*, p. 521.
[108] *Ibidem*, p. 539.
[109] *Ibidem*, p. 586.
[110] *Ibidem*, p. 599–600.

mări. Utilizarea argumentului istoric nu se face în mod nediferențiat, ci intervin anumite deosebiri în funcție de momentele și scopurile concrete în care se apelează la el. Evident, nu am putut menționa aici decît un număr restrîns de elemente, pe care le-am considerat mai semnificative. În realitate însă, manifestările lor sub raportul care ne interesează sînt mai numeroase și mai nuanțate. Indiferent de modul în care sînt formulate, ele subliniază marea credință a revoluționarilor transilvăneni în puterea argumentului istoric ca una din bazele pe care trebuiau clădite noile raporturi ale românilor cu celelalte popoare din imperiu, în sensul unei autonomii care trebuia să reprezinte o etapă pe drumul cuceririi independenței și a făuririi unui stat național unitar al românilor din toate cele trei țări.

Sub multiple aspecte, deci, istoria a fost considerată ca o eficientă armă de luptă a revoluției. Era o credință izvorîtă din necesitățile timpului și o direcție pregătită de situația pe care o întîlnim în perioada premergătoare anului 1848. Evident, ceea ce interesează acum sînt, în primul rînd, transformările revoluționare, menite să pună societatea românească pe drumul dezvoltării ei moderne. Aproape în permanență însă, revoluționarii, care, în bună parte, sînt și cărturari, consideră necesar să apeleze la trecut. Într-o a doua parte a revoluției, atunci cînd aceasta era pusă în fața a numeroase dificultăți, cînd pe primul plan trecea lupta pentru apărarea ei, acest apel devine mai puțin frecvent, el fiind utilizat, mai ales, în raporturile cu diferitele guverne. În schimb, la începuturile revoluției, în condițiile efervescenței create de aceasta istoria este invocată foarte frecvent, în împrejurări din cele mai diverse, cu atît mai mult cu cît, urmare a climatului intelectual din preajma anului 1848, evenimentele revoluționare sînt considerate ca o reluare, după o perioadă de decădere, a marilor fapte pe care românii le-au săvîrșit în trecut.

Semnificativă ni se pare, din acest punct de vedere, insistența revoluționarilor de a sublinia locul pe care și l-au cucerit faptele lor în istoria națională. Nu este întîmplător faptul că chiar primul punct al programului de la Blaj, din 3/15 mai conținea prevederea conform căreia „cîmpul acesta pe care se ține întîia adunare națională românească din Transilvania, întru eterna aducere aminte a acestui act glorios, se va numi Cîmpul libertății, pentru totdeauna“ [111] încercîndu-se și ridicarea aici a unui monument. La rîndul lor, revoluționarii din Țara Românească se referă frecvent la paginile glorioase pe care evenimentele de la 1848 le-au scris în „analele“ patriei[112]. Prin ele, românii „arătară Europei că fiii Romei locuiesc încă pămîntul Daciei“ [113], acțiunile lor prezentînd importanță nu numai pentru istoria patriei ci fiind, în același timp, și fapte de istorie universală[114].

Înfrîngerea revoluției a determinat ca programul ei să rămînă o sarcină pentru viitor. Întreaga perioadă ulterioară a fost astfel marcată de lupta pentru materializarea dezideratelor de la 1848. Profitînd și de experiența oferită de evenimentele din acel an, participanții la ele și-au îmbogățit diferitele mijloace utilizate pentru atingerea lor. Apelul la trecut, îndeosebi, a constituit un instrument fundamental. Se constată în anii de după 1848 o evidentă intensificare a interesului pentru istorie și pentru difuzarea cunoștințelor asupra ei. Un accent deosebit este pus asupra popularizării istoriei românilor peste hotare, acțiune la care participă și unii cărturari străini ca Jules Michelet, Edgar Quinet, Elias Regnault. Acțiunea a contribuit la atragerea opiniei publice europene și a oferit argumente diplomaților care au îmbrățișat cauza românească. Faptul constituie o însemnată subliniere în plus a importanței pe care istoria a avut-o pentru revoluționarii de la 1848. Crescuți într-un mediu în care cultul pentru trecut era o trăsătură esențială, ei au făcut o permanentă raportare la acesta a evenimentelor de la 1848. Istoria a constituit astfel o aliată prețioasă și fidelă a revoluției.

---

[111] *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 45. În ziua de treia a Adunării de la Blaj s-a primit propunerea lui I. Rațiu ca pe Cîmpia Libertății să se ridice un monument pentru a eterniza aceste glorioase zile (Păcățian, *op. cit.*, I, p. 333). Mai tîrziu, la 24 decembrie 1849, Șaguna cerea guvernatorului Transilvaniei, Wohlgemuth, să permită ridicarea unui monument la Cîmpeni pentru a eterniza ridicarea românilor în apărarea monarhiei, întrucît, spunea el, monumentele „care nu sînt nimicite de apă și nu pot cădea nici pradă focului, prin ce ele continuu rămîn în memoria poporului, îndemnîndu-l să pășească pe urmele strămoșilor săi, care au făptuit fapte atît de mărețe“ (*Ibidem*, p. 639). Wohlgemuth și-a dat în principiu acordul, dar monumentul nu a mai fost ridicat.

[112] *Anul 1848*, I, p. 500, 616, 626, 672 ; II, p. 6, 208, 287 etc.

[113] *Ibidem*, I, p. 672.

[114] „Sunase ceasul ca și România să deschiză loc în istoria lumii spre a se îmbrăca iarăși cu secolii antici“, spune, de exemplu, un profesor din Pitești la o întrunire ținută aici la sfîrșitul lui iunie 1848 (*Ibidem*, II, p. 209).

În acelaşi timp, apelul la trecut în timpul revoluţiei române de la 1848 constituie un exemplu pe care ne permitem să-l considerăm ca fiind deosebit de revelator pentru acţiunea socială a istoriografiei. El poate fi şi o sugestie pentru extinderea cercetărilor în această direcţie. Preocupaţii să precizeze ponderea diferitelor domenii la dezvoltarea societăţii umane, istoricii neglijează adeseori să realizeze aportul propriului domeniu, poate şi dintr-o firească pudoare. Înţeleasă în sensul ei cel mai larg, istoriografia a avut însă o importantă contribuţie în evoluţia societăţii, contribuţie pe care mai mult o intuim decît o cunoaştem. Cercetarea ei apare necesară nu numai pentru întregirea tabloului istoriei, ci şi pentru sublinierea într-o manieră mai pregnantă a caracterului de permanentă necesitate a apelului la trecut. Fără îndoială, o asemenea cercetare presupune învingerea unor importante dificultăţi, atît sub raportul documentaţiei, cît şi sub acela al interpretării, neputînd fi decît rezultatul unui îndelung şi colectiv efort. El nu este, prin aceasta, mai puţin de dorit, pentru a se putea ajunge la întocmirea unei lucrări de natură să pună în lumina sa exactă statutul social al disciplinei noastre în evoluţia ei : istoria socială a istoriografiei.

L'ARGUMENT HISTORIQUE DANS LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848

Résumé

Dans l'arsenal politico-idéologique de la révolution roumaine de 1848, l'argument historique occupe une place de premier ordre. Le fait en a plusieurs explications. Dans une histoire mouvementée comme la nôtre, le retour au passé a constitué toujours une nécessité, tant pour tonifier les esprits, que pour démontrer la légitimité des droits des Roumains. Il est particulièrement saisissant à l'époque de la génération qui a préparé et a accompli la révolution de 1848 ; l'histoire devient alors „la premier livre de la nation". Ensuite, comme on considérait les décennies antérieurs à la révolution comme une période de décadence, c'était tout naturel de lui opposer les pages glorieuses du passé national, surtout celles du Moyen Age. Enfin, parmi les révolutionnaires, on rencontre la majorité des lettrés de l'époque qui avaient des préoccupations historiographiques.

L'argument historique a été employé pour catalyser la lutte révolutionaire et, dans le même temps, pour établir une liaisons entre les désiderats de 1848 et les traditions. L'argument historique est présent aussi dans presque tous les documents de 1848. Il est toujours employé dans la bataille diplomatique engagée à ce moment-là, comme d'ailleurs dans la période qui a suivi la révolution, tant par ceux qui sont restés dans les pays roumains. que par les émigrés. En dernière instance, l'argument historique a été employé pour préparer un avenir semblable au passé glorieux.